

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет**

**Методичні вказівки
з планами семінарських занять з дисципліни
«Історія української культури» для студентів усіх
спеціальностей денної форми навчання з тестами для перевірки
знань (за вимогами кредитно – модульної системи) та методичне
забезпечення модульного контролю знань**

2012

Методичні вказівки з планами семінарських занять з дисципліни «Історія української культури» для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання з тестами для перевірки знань (за вимогами кредитно – модульної системи) та методичне забезпечення модульного контролю знань / Укл.: М.В. Дєдков, Г.І. Шаповалов, Т.В. Васильчук та ін. - Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 50 с.

Укладачі:

М.В. Дєдков, доцент, канд.іст.наук;
Г.І. Шаповалов, професор, д-р іст. наук;
Т.В. Васильчук, доцент, канд.іст.наук,
В.П. Катрич, доцент канд.іст.наук;
А.А. Коянс, асистент;
В.В. Кузьменко, доцент канд.іст.наук;
Д.І. Мозуленко, асистент;
Г.А. Сигида, ст. викладач;
І.М. Спудка, доцент канд.іст.наук;
Л.В. Турчина, доцент, канд.іст.наук;
В.М. Чоп, доцент, канд.іст.наук;
Т.П. Щербина, доцент, канд.іст.наук.

Рецензенти:

П.О. Бідзіля, канд. іст.наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного
університету

Відповідальний
за випуск:

М.В. Дєдков, доцент, канд.іст.наук.

Затверджено на засіданні
кафедри українознавства,
протокол № 6
від 11.01.2012 р.

Затверджено на засіданні
вченої ради гуманітарного факультету,
протокол № 4 від 22.03.2012 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
.....4	
Графік навчального процесу з дисципліни	
«Історія	української
культури».....	5
Семінар №1. Культура як соціальне явище:	
сутність	структура,
функції.....	6
Семінар №2. Процес формування ранньокласових	
суспільств на території	
України.....	10
Семінар № 3. Культура Київської	
Русі.....	15
Семінар 4. Культура України в литовсько-польську	
добу (XIV-XVI	
ст.).....	20
Семінар №5. Культура	запорозького
козацтва.....	24
Семінар №6. Українська культура ХУІІ – ХУІІІ	
ст.....	30
Семінар №7. Українська культура ХІХ – поч. ХХ	
ст.....	36
Семінар №8. Українська культура радянського	
періоду (1918 – 1991	
рр.).....	42

ВСТУП

В умовах успішної розбудови державності України, її духовного відродження важливе місце належить вивченню історії національної та світової культури. Дисципліна «Історія української культури» покликана відіграти виняткову роль у духовному прогресі суспільства, оскільки вона вивчає історію світової та вітчизняної культури в різноманітних формах, типах і видах, залишаючись водночас наукою про загальнолюдські цінності та ідеали. Знайомство з вітчизняною культурою є невід'ємною частиною інтелектуального потенціалу тих, кому найближчим часом доведеться приймати рішення, що можуть впливати на соціально-економічний розвиток нашої країни, включаючи економіку, політику, культуру.

Методичні вказівки з «Історії української культури» мають надати допомогу студентам у підготовці до семінарських занять з цієї дисципліни.

**Графік навчального процесу
з дисципліни «Історія української культури»**

	Теми лекцій	Теми семінарів
1	Найдавніші культури на території України та в світі.	
2		Культура як соціальне явище: сутність, структура, функції.
3	Антична спадщина в українських землях.	
4		Культура в українських землях у найдавніші часи.
5	Культура Київської Русі (IX-XIII ст.).	
6		Культура Київської Русі (IX-XIII ст.).
7	Україна в загальноєвропейських культурно-історичних процесах (XIV-XVI ст.).	
8		Культура України в литовсько-польську добу (XIV-XVI ст.).
9	Українська культура в епоху реформаційних процесів та Просвітництва в Європі.	
10		Українська культура XVII-XVIII ст.
11	Культура запорозького козацтва.	
12		Культура запорозького козацтва.
13	Культура України XIX - поч. XX ст.	
14		Українська культура XIX ст. - поч. XX ст.).
15	Культура України в радянський період.	
16		Українська культура радянського періоду (1918 – 1991 рр.)
17	Сучасна українська культура.	

Семінар №1. Культура як соціальне явище: сутність структура, функції

План

1. Поняття культури: історія та сучасність.
2. Сутність, структура та функції культури.
3. Час та причини виникнення мистецтва. Основні види та жанри мистецтва.

Теми рефератів

1. Психоаналітична і неофрейдистська філософія культури.
2. Сутність та основні закони розвитку культури.
3. «Схід» та «Захід» як проблема європейської думки.
4. Моделі культурної людини.
5. Форми прояву культури у політиці: культурно-історичний зміст політичних цінностей.

Література

1. Абрамович С.Д. Світова та українська культура : навч.посібн. / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарьова. – Львів, 2004.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура / М.В. Кордон. – К., 2002.
3. Культурологія: Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за заг. ред. М.М. Заковича. – К., 2006.
4. Лобас В.Х. Українська і зарубіжна культура: навч.посібник. / В.Х. Лобас. - К.: МАУП, 2000.
5. Світова художня культура: Від первісного суспільства до початку середньовіччя : навч. посібник / О.П. Щолокова, С.В. Шип, О.Л. Шевнюк, О.М. Семашко. – К., 2004.

1. Починаючи розгляд першого питання, необхідно вказати, що на сьогодні існує понад 500 визначень культури. Незважаючи на різноманітність визначень культури, у них можна виділити синтезуюче ядро - слово «культура» походить від латинського «cultura» і в перекладі означає - обробіток, вирощування, догляд. При визначенні поняття необхідно вказати на можливість різної трактовки культури на загальнонавчальному та науковому рівнях, розповісти про історію поняття «культура».

Статус наукового терміна слово «культура» набуває в ХУІІ ст., коли вона стає об'єктом соціального та філософського дослідження, а суспільне життя людини характеризується початком глибоких змін у її ставленні до природи і до свого безпосереднього соціального оточення. Не випадково визначення поняття «культура» формується як протиставлення поняттю «природа». Далі необхідно розглянути теорії англійських (Ф.Бекон), німецьких (Й. Гердер, І. Кант, Ф.Шіллер, Г. Гегель, К. Маркс), французьких (Вольтер та ін.) філософів, які розуміли культуру як суспільне явище, що включає в себе усі сторони людського життя - матеріальні й духовні.

У сучасному енциклопедичному словнику наводяться такі визначення поняття «культура»: 1. Сукупність досягнень людського суспільства у виробничому, громадському й духовному житті. 2. Рівень розвитку галузі господарства або інтелектуальної діяльності (землеробство, культура мови). 3. Освіченість, грамотність, начитаність та наявність певних навичок поведінки в суспільстві.

Студент повинен звернути увагу на досить широку різноманітність визначень «культура». Це вказує на те, що не існує універсального визначення цього поняття. Характеристики культурної сфери можуть формулюватися залежно від конкретної мети дослідження. Але цілісного визначення «культури», яке б стало загальноприйнятим, не існує. Тому варто обмежитися двома найбільш загальними визначеннями: а) культура - це спосіб людської діяльності, б) культура - це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством.

Отже, культура виступає як історична категорія і вимагає для свого аналізу та визначення не лише філософського, але й історичного підходу. Світовий культурний процес складається з історії культур окремих народів, серед яких почесну місію виконувала і виконує культура українського народу.

2. Розгляд другого питання доречно почати з констатації того, що зрозуміти сутність культури можна лише крізь призму діяльності людини, суспільства, народів, що населяють нашу планету. Вивчення сутності культури має свою історію. Воно, передусім, пов'язане з такими галузями знань, як етнографія, мистецтвознавство, історія, філософія, і знайшло свій вияв у різних теоріях культури. Серед них найбільш типовими є: еволюціоністська, антропологічна,

соціологічна, циклічна, марксистська та теологічна. При вивченні даного питання, студентам необхідно розкрити зміст вказаних теорій.

Розуміння культури як способу діяльності, що здійснюється в контексті конкретно-історичних суспільних відносин, дає підстави для виділення в її структурі двох основних форм існування культури (відповідно до двох основних сфер діяльності) - матеріальної й духовної. Варто зазначити, що поділ культури на матеріальну й духовну має умовний характер. Вони активно взаємодіють між собою, а в епоху науково-технічної революції їх інтеграція значно посилилась. На межі матеріальної та духовної культури виникають такі соціальні явища, як архітектура, дизайн, наукові дослідження, виробниче навчання та ін., що одночасно є матеріальними та духовними. До основних елементів матеріальної культури належать засоби праці, знаряддя виробництва, які використовують люди в процесі створення матеріальних благ. Матеріальна культура існує також у вигляді знань, практичних навичок і майстерності працівника. Особливу увагу необхідно звернути на структуру матеріальної та духовної культури, зазначивши необхідність і разом з тим умовність такого поділу.

Характерною особливістю культури є її поліфункціональність. Для кращого розуміння функцій культури, бажано розкрити їх зміст: пізнавальної, комунікативної, оціночно-нормативної, інтегративної, виховної, світоглядної та ін.

3. Важливою і достатньо автономною частиною культури є мистецтво. Мистецтво як важлива частина культури проявляє себе у багатоманітності конкретних видів художньої творчості, кількість і складність яких зростають з розвитком естетичної свідомості людини. Виникнення мистецтва тісно пов'язане з розвитком релігії, а також з процесами праці первісної людини. Слід підкреслити, що необхідність у становленні мистецтва була зумовлена потребою спілкування, обміну інформацією між людьми. При вивченні даного питання, студентам необхідно проаналізувати чинники, що призвели до появи мистецтва.

Перші спроби виділити види мистецтва здійснили Платон і Арістотель. Цілісну класифікацію видів мистецтва запропонував І. Кант, але в суто теоретичній площині. Вперше системного характеру викладу взаємозв'язку конкретних видів мистецтва (від скульптури до поезії) надав Г. Гегель, в основу якого було покладено

співвідношення ідеї і форми. На сьогоднішній день не існує загальновизнаної класифікації видів мистецтв. Виділяючи який-небудь вид мистецтва, до уваги приймають форму і матеріал певного прояву мистецтва, що склався історично, його основні функції та предметні класифікаційні одиниці.

Сучасна класифікація виокремлює такі різновиди мистецтва:

- образотворче мистецтво;
- музика;
- синтетичні мистецтва (театр (драматичний і оперний), який об'єднує літературу; акторське мистецтво; живопис; музику; декоративно-ужиткове мистецтво; балет; естрадне мистецтво);
- технічні мистецтва (фотомистецтво, мистецтво кіно, мультиплікація, телебачення, комп'ютерні аудіо- та відеотехнології);
- декоративно-ужиткове мистецтво - одне з найдавніших;
- церковне (релігійне) мистецтво (образотворче - іконопис та архітектура; музичне мистецтво; а також релігійне ужиткове мистецтво - начиння, ризи, хоругви тощо).

Багатогранність мистецтва проявляється в його жанровому поділі та стилістичній різноманітності. Поняття жанр узагальнює риси, властиві певній групі творів якоїсь епохи, нації чи світового мистецтва взагалі. Жанровий поділ мистецтва існує за тематичними, структурними або функціональними принципами. Кожному виду мистецтва притаманна власна система жанрів. Визначте основні жанри в літературі, музиці, живописі та інших видах мистецтва.

Тестові завдання до семінару №1

1. Хто є автором формаційного підходу до типології культур:
 - а) О. Шпенглер;
 - б) М. Данілевський;
 - в) А. Тойнбі;
 - г) К. Маркс.
2. До якого типу регіональних культур відноситься українська:
 - а) далекосхідної;
 - б) європейсько-північноамериканської;
 - в) латино-американської;
 - г) індійської.

3. Хто з перелічених вчених є автором антропологічної теорії культури:

- а) Б. Малиновський, К. Леві-Строс;
- б) К. Маркс, Ф. Енгельс;
- в) Л. Морган, Е. Тейлор;
- г) Г. Маркузе, Т. Арно.

4. Типологія культур - це систематизація періодів (ступенів) у розвитку культури за:

- а) найбільш загальними ознаками;
 - б) концепціями філософських шкіл;
 - в) випадковими ознаками;
 - г) суб'єктивним поглядом автора.
5. На який період припадає зародження мистецтва:
- а) кам'яний вік;
 - б) мідно-кам'яний вік;
 - в) бронзовий вік;
 - г) залізний вік.

Семінар №2. Процес формування ранньокласових суспільств на території України

План

1. Розвиток матеріальної та духовної культури в епоху первіснообщинного ладу.
2. Час, причини виникнення, особливості, основні досягнення трипільської культури.
3. Культура й побут кочових народів на території України (кіммерійці, скіфи, сармати).
4. Шляхи формування та досягнення прадавньої руської культури. Язичництво - найдавніша релігія східних слов'ян.

Теми рефератів

1. Особливості культури пізнього Трипілля.
2. Матріархат у середовищі сарматських племен.
3. Особливості формування індоєвропейського етносу на теренах України
4. Корсунь (Херсонес): контакти і впливи у контексті слов'янської культури.

5. Стародавній слов'янський етнос.

Література

1. Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К.: АртЕк, 1998.
2. Кордон М. Українська та зарубіжна культура / М. Кордон. – ЦУЛ., 2002.
3. Культурологія / Грищенко Т., Мельничук Т., Сироватський С. та ін. – К.; ЦУЛ, 2009.
4. Культурологія / за ред. М. Заковича. – К., 2010.
5. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – К., 1995.

1. Головною проблемою під час вивчення питання стає те, що внаслідок постійних міграцій давнє населення України ніколи не було етнічно й культурно однорідним. Тому, на наш погляд, доцільно скористатися загальноприйнятою періодизацією первісної доби на території України і для кожного етапу визначити матеріальні та культурні надбання (можна навіть накреслити невелику таблицю). На українських землях первісна людина з'являється у ранньому палеоліті, що датується часом від 1,5 млн. до 150 тис. років тому, про що свідчать рештки її життєдіяльності на стоянці Королеве в Закарпатті. В цей період первісні люди винайшли вогонь, який зігрівав, захищав від хижаків, на ньому готували їжу, гострили списи, які, вірогідно, були головною мисливською зброєю. У період середнього палеоліту вдосконалюється техніка обробки кременю, знаряддя виготовляли із спеціально зроблених заготовок – крем'яних відщепів. Найпоширенішими серед них були гостроконечники та скребла. З появою *homo sapiens* (людини розумної) близько 35 тис. р. тому, відбувається подальше вдосконалення знарядь праці. При вивченні пізнього палеоліту студентам необхідно простежити зміни, що відбулися в духовному житті первісної людини, зокрема: поява нових знань, формування релігійних вірувань (анімізм, тотемізм, фетишизм та магія), народження різних звичаїв, виникнення мистецтва.

Подальший розвиток людства пов'язаний із різким потеплінням клімату близько 10 тис. р.т., що символізує перехід до середнього кам'яного віку - мезоліту. У мезолітичну епоху з'являються великі знаряддя для обробки дерева - кремінні сокири й тесла-долото; нові

вироби з кістки та дерева (ножі, кинджали, списи) із кремінними пластинами. Надзвичайно важливим досягненням цієї епохи було винайдення лука й стріли - досить складної для того часу «механічної» зброї дистанційної дії. Домашньою твариною став собака - віднині постійний супутник людини. На Півночі сучасної України розвивалося рибальство. На відміну від попередніх часів люди мезоліту почали ховати своїх померлих вже не серед живих, тобто на території стоянок, а за їх межами - у давніх родових чи племінних могильниках.

Період неоліту (6-4 тис. до н.е.) пов'язаний з «неолітичною революцією». З курсу «Історія України» студентам бажано згадати визначення «неолітичної революції», а також простежити зміни, що відбулися в матеріальній та духовній культурі зазначеного періоду.

2. У III тис. до н.е. на території Правобережної України була поширена культура, яка вперше досліджена наприкінці XIX ст. археологом В. Хвойкою і увійшла у науковий обіг під назвою трипільська.

Студенти повинні звернути увагу на особливості побудови селищ та техніку будівництва. Як показали розкопки, прикметною особливістю селищ було розташування жител по колу, середина була вільною на зразок майдану, ймовірно призначеного для утримання худоби. Трипільці жили великими родами, зберігаючи певні елементи матріархату.

Доцільно поцікавитись археологічними даними щодо особливостей культури цих племен.

Україна трипільських часів – суцільно хліборобська країна, це була основа господарства. З ним було сполучено великохудобне скотарство, хоча кісток коня за часів трипілья не виявлено.

Трипільці мали високий рівень культури, але створити цивілізацію так і не змогли. Значного поширення набуло виготовлення керамічних виробів різного призначення, вони мали декоративний яскравий розпис і привабливий естетичний вигляд. Трипільська культура вирізняється розквітом первісного землеробського мистецтва, у якому представлений космологічний і міфологічний зміст.

Україна за попередні епохи входила до складу передньоазійського культурного світу, очолюваного Месопотамією, але за часів Трипілья стає країною Малоазійського світу і як країни

Балкан та Апеннінського півострова, вона індоєвропеезується. І оскільки український народ є індоєвропейським, це і є початок власне нашої історії та культури.

Для розвитку української культури характерним є зв'язок з культурами сусідніх етносів, особливо ідеться про вплив культури народів Сходу і Заходу. Відбувається активна асиміляція місцевого населення або прибульців. В результаті порушується стабільність культурного процесу, виникає нерівномірність меж тогочасної культури, активно з'являються нові елементи.

3. Початок I тис. н.е. ознаменувався істотними змінами в культурі та побуті давнього населення. У брязкоті мечів і спалахах пожеж на арену світової історії виходили народи, які тоді заселяли територію сучасної України. Звалися вони кіммерійцями, скіфами, сарматами.

Треба взяти до уваги, що кіммерійські поховання – головне археологічне джерело для вивчення історії культури цього народу, ще значною мірою таємничого. Звичайно, кочовий спосіб життя і войовничість кіммерійських племен відбилися в їхній матеріальній і духовній культурі. Нашим завданням є простежити це віддзеркалення на прикладах.

Кіммерійська культура складалася й розвивалася в період IX – VII ст. до н. е. Її корені, на думку більшості сучасних дослідників, слід шукати у старожитностях зрубних племен Північного Причорномор'я.

Життя й еволюція самотньої культури кіммерійців були перервані новою хвилею кочовиків зі Сходу – скіфів.

Уособленням міцності й величі Скіфської держави були кургани її царів. На прикладі розкопок Чортомлика можна розповісти про релігію та світогляд скіфів. Старожитності скіфських поховань дають сучасникам уявлення про високий рівень скіфського мистецтва. Проілюструвати розповідь про скіфський звіриний стиль репродукціями. Довести, що культура скіфів яскрава й важлива сторінка в книзі буття України.

У III ст. до н. е. могутня Скіфія поступається своїм місцем войовничим сарматам. Ми знов зустрічаємось з культурою кочового населення. Треба висвітлити матеріальну частину, розповідаючи про господарство, зброю, зовнішній вигляд сарматів. Духовною частиною сарматської культури є, насамперед, їхні релігійні уявлення, які можна простежити на типах поховань, знахідках амулетів, ладанок,

курильниць. Серед сарматських прикрас та зброї багато європейських запозичень (шоломи, кольчуга, фібули і пряжки з інкрустацією). Ще тісніше стає зв'язок степу з навколишнім цивілізованим світом через виникнення античних колоній у Північному Причорномор'ї.

4. Наступним періодом розвитку праслов'янської культури були анти, яких пов'язують з черняхівською культурою II-V ст. н.е. Вони займалися хліборобством, жили окремими родами у поселеннях «гніздах». Анти були войовничим народом, успішно воювали з готами та Візантією. Державний устрій нагадував грецьку демократію: на чолі держави стояли рекси та комомент як дорадчий орган. Їх культуру класифікують за археологічними знахідками, найбільші могильники знайдені біля с. Зарубінці і Черняхів Київської області. Кераміка ліпна, чорна виготовлена на гончарному колі, сірого кольору, практикувалися як кремація, так і трупопокладення. Важливе місце посідало декоративно-прикладне мистецтво, особливо вишивка та виготовлення прикрас. Деякі вчені вважають, що анти були безпосередніми предками праукраїнців.

Значний вплив на культуру Східної Європи у II – III ст. мали готи носії вельбарської культури. Вони консолідуються з антськими союзами і вели війни з прикордонними римськими гарнізонами.

Основою культури будь-якого народу є світогляд, уяви про який дають міфологія і релігія. Міфологія максимально наближалась до реалій життя у формі прагнення з'єднання з природою.

До вищого рівня слов'янської міфології належать Перун і Велес, і божество жіночої статі, ім'я якої невідомо. Вони втілювали військову і господарсько-природню функції, поруч з ними знаходилися Сварог, Сварожич, Дажбог і Ярило.

Боги, що відповідали за господарський цикл і сезонні обряди, а також родові боги Чур, Рід, Мокош, Лада та ін. До нижчого рівня слов'янської міфології відносять ще антропоморфних духів, що пов'язані з негативними явищами у житті людини.

Універсальним синтезом рівнів слов'янської міфології є дерево світу. Творцем світу є Рід і Рожаниця.

Процес створення світу відображає міф про яйце-райце. Первісним матеріалом, з якого створено людину, було дерево. А батьком – Дажбог, Велес приймає пологи і забезпечує добробут.

Міфологія слов'ян – система фантастичних уявлень про навколишній світ, цілісність якої була зруйнована в епоху християнізації.

Тестові завдання до семінару №2

1. На чолі трипільських родів стояли:
 - а) рекси;
 - б) патріархи;
 - в) старійшини;
 - г) жерці.
2. За описом Геродота край світу знаходився за землями:
 - а) аланів;
 - б) сарматів;
 - в) готів;
 - г) кіммерійців.
3. Ім'я скіфського царя, що воював с персами:
 - а) Таргітай;
 - б) Апоксай;
 - в) Гіпоксай;
 - г) Атей.
4. Основою господарства скіфських і сарматських племен було:
 - а) землеробство;
 - б) мисливство;
 - в) скотарство;
 - г) рибальство.
5. Слов'янські язичницькі жерці називалися:
 - а) волхви;
 - б) віщуни;
 - в) колдуни;
 - г) друїди.

Семінар № 3. Культура Київської Русі

План

1. Християнство як чинник нових культурних процесів.
2. Розвиток освіти, писемність, література, літописання.

3. Архітектура, монументальний живопис. Книги, їх оформлення та художнє ремесло. Музика.

Теми рефератів

1. Провідні жанри образотворчого мистецтва Київської Русі – мозаїка, фрески, іконопис та книжкова мініатюра.
2. Ансамбль Києво-Печерської лаври – пам'ятник архітектури світового значення.
3. Народні пісні, думи, загадки, прислів'я, приказки, замовлення і заклинання часів Київської Русі.
4. Остромирове Євангеліє – одна з найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства.
5. Наука як самостійна галузь духовної культури.

Література

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992.
2. Історія світової культури / під заг. ред. М.В. Дедкова. – Запоріжжя: Дике Поле, 2009.
3. Котляр М.Ф. Історія України в особах. Давньоруська держава / М.Ф. Котляр. – К., 1996.
4. Культурологія: Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / за заг. ред. М.М. Заковича. – К., 2006.
5. Художня культура України: навч. посіб. / Л.М. Масол, С.А. Ничкало, Ч.І. Веселовська, О.І. Оніщенко; під заг. ред. Л.М. Масол. – К., 2006.

1. Християнство – одна з основних світових релігій. Головним у християнстві є вчення про сина Божого Ісуса Христа, якого Бог у своїй любові до людей послав на землю для спокути їхнього гріха.

Студентам треба згадати, чому князь Володимир Великий зупинив свій вибір саме на християнстві і запровадив його в Київській Русі як державну релігію.

Готуючись до відповіді на перше питання треба з'ясувати, чому прийняття християнства мало велике значення для Київської держави:

- дало можливість Київській Русі увійти на рівних до кола наймогутніших держав Європи, активізувати культурні зв'язки з ними;

- сприяло бурхливому розвитку кам'яного будівництва;

- християнство в Київській державі стало єдиним світоглядом та єдиною ідеологією для різноплемінного населення держави.

Студентам треба зрозуміти, що християнство внесло до Київської землі нову мораль і культуру; змінювалися звичаї, тому що в центрі християнства стояла людина, її особливість; християнство навчало милосердю, пошані та любові до ближнього.

Важливо відмітити, що християнство зв'язало Русь із надбанням європейської та світової культури, почали відкриватись нові школи, поширюватись знання, писемність, з'явилися ченці, що займалися переписуванням книг, з'являються перші бібліотеки. Великий вплив мало християнство на збагачення досвіду слов'янських майстрів засобами архітектурного та малярського мистецтва.

Студентам також необхідно знайти відповідь на такі питання: чому прийняття християнства візантійського зразку стимулювало появу цілого ряду негативних тенденцій та процесів серед служителів церкви; чи сприяв розвитку культури той факт, що християнська церква взяла під свою опіку усі форми культурного життя?

2. При вивченні другого питання, перш за все, треба звернути увагу на те, що поширення освіченості відбувалося в тісному зв'язку із зміцненням держави, впровадженням християнства. Саме воно прискорило розвиток писемності, яка стала найважливішим інструментом культурного поступу Русі. Назвіть дві слов'янські абетки, яка з них отримала більше поширення, треба відмітити роль Кирила та Мефодія у вдосконалення слов'янського письма. Під час князювання Володимира Великого були створені перші державні школи, хто в них навчався? При якому князі було запроваджено обов'язкове навчання для молоді з князівських і боярських родів.

У Київській Русі школи були двох видів: при монастирях і школи вищого типу. Студентам треба знайти відповідь на те, які дисципліни в них викладались, кого ці школи готували, і хто у 1086 р. заснував в Києві при Андріївському монастирі жіночу школу.

Важливу роль у розвитку освіти відігравали бібліотеки. Хто першим запровадив бібліотеку на Русі і чому вони створювалися при монастирях та церквах?

У XI – XIII ст. писемність обслуговувала усі сфери життя феодального суспільства: переписувалися церковні книги (у скрипторіях при монастирях), богословсько-філософські трактати, купці та ремісники писали на бересті.

Давньоруська література розвивалася рідною мовою і спиралася на два найважливіших джерела – усну народну творчість і християнську традицію, що прийшла на Русь із сусідніх держав, перш за все, із Візантії.

Студентам треба звернути увагу на одну з найдавніших пам'яток старослов'янського письменства – «Остромирове Євангеліє»; на «Слово про закон і благодать» ченця Іларіона; на героїчну поему «Слово о полку Ігоревім»; на особливий жанр оригінальної літератури Київської Русі – повчання, наприклад «Повчання» князя Володимира Мономаха, адресоване дітям.

3.Третє питання семінару присвячене розвитку архітектури, образотворчого мистецтва, художнього ремесла, музики.

Знайомлячись із станом архітектури, студенти повинні звернути увагу на те, що до кінця X ст. Русь не знала монументальних споруд, але вже були багаті традиції дерев'яного будівництва, деякі форми якого пізніше відобразилося в кам'яній архітектурі.

З прийняттям християнства розпочинається перехід від дерев'яного до кам'яного і цегельного будівництва. Перші кам'яні споруди були створені в період князювання Володимира Великого.

Студентам треба ознайомитись з історією зведення Десятинної церкви, Софіївського собору, ансамблю Києво-Печерської лаври, Спасо-Преображенського собору у Чернігові.

Знайомлячись з провідними жанрами образотворчого мистецтва Київської Русі, студенти повинні чітко уявляти, коли і як давньоруські митці використовували фреску, мозаїку, іконопис та книжкову мініатюру. Наприклад, чому при виготовленні фрески, всю композицію необхідно було виготовити протягом одного дня?

Важливим досягненням давньоруської культури доби Київської Русі був розвиток ювелірної справи. Давньоруські майстри знали багато технічних прийомів обробки кольорових металів, назвіть їх.

У житті людей Київської Русі значне місце займали музика, пісні, танці, виступи бродячих акторів. Музика супроводила різні обряди, календарні свята. З прийняттям християнства поширився хоровий спів, стала відомою нотна система.

Завданням студентів є – розкрити такі жанри музики, як церковна, світська і військова, та які музичні інструменти використовувалися на Русі.

Культурний капітал доби Київської Русі залишився в українському народі на довгі сторіччя і став йому у великій пригоді в часи пізнішої Руїни.

Тестові завдання до семінару №3

1. Науковий твір у формі міркування називається:

- а) трактат;
- б) мінеї;
- в) житія;
- г) повчання.

2. Як називалися майстерні, в яких працювали переписувачі рукописних книг? Вони були при монастирях у країнах Західної Європи (VI – XII ст.):

- а) базиліка;
- б) скрипторій;
- в) дитинець;
- г) подол.

3. Де монахом Агапітом була заснована перша руська лікарня?:

- а) в Києво-Печерському монастирі;
- б) у Видубицькому монастирі;
- в) при княжому дворі Володимира Мономаха;
- г) у Софіївському монастирі;

4. Хто написав найвідомішу ікону періоду Київської Русі

«Трійцю»:

- а) Феофан Грек;
- б) Феодосій;
- в) Андрій Рубльов;
- г) Аліппій.

5. Яке божество слов'янської міфології очолювало пантеон язичницьких богів і ототожнювалося з давньогрецьким Зевсом ?

- а) Ярило;
- б) Перун;
- в) Велес;
- г) Мокош.

Семінар 4. Культура України в литовсько-польську добу (XIV-XVI ст.)

План

1. Суспільно-політичні та історичні обставини розвитку української культури. Вплив ідей Відродження на українську культуру.
2. Українська культура литовського періоду (XIV-XVI ст.).
3. Політика колонізації щодо української еліти. Формування православної опозиції (братства, духовенство) та її культурницька діяльність.

Теми рефератів

1. Література епохи Відродження (Данте Аліґ'єрі, Ф. Петрарка, Дж. Боккаччо).
2. «Титани» Високого Відродження (Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Мікеланджело Буанаротті).
3. Православні братства другої половини XVI ст. – осередки захисту української православної культури.
4. Початки книгодрукування в Україні XV - XVI ст. Іван Федоров.
5. Напрямки здобуття освіти для українців XIV - XVI ст. Острозька Академія.

Література

1. Історія світової культури. Історія світової культури / під заг. ред. М.В. Дедкова. – Запоріжжя: Дике Поле, 2009.
2. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.М. Семашко та ін. – К., 2002.
3. Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К.: АртЕк, 1998.
4. Фартушний А. Українська культура / А. Фартушний. – Ч. 2. - Львів, 2000.
5. Історія України в особах. Литовсько-польська доба. – К., 1987.

1. Для з'ясування суспільно-політичних та історичних обставин розвитку української культури XIV-XVI ст. треба пам'ятати основні

етапи української історії цього часу. Щоб зрозуміти рівень впливу ідей Відродження на українську культуру треба знати її головні особливості, щоб визначити, які ознаки Ренесансу були характерні для української культури.

При вивченні культури епохи Відродження треба з'ясувати вплив на неї соціально – економічних умов, які склалися спочатку в Італії, а потім і у всій Європі, у добу пізнього феодалізму. Необхідно також звернути увагу на те, що розумілося під самою назвою доби «Відродження», вплив на неї античної культури. Ідеологічною основою епохи стали ідеї гуманізму, антропоцентризму, які досить сильно відрізнялися від традиційних середньовічних поглядів на людину. Світський (нецерковний) характер культури Відродження. Християнська основа культури Ренесансу: біблійні сюжети, поряд з сюжетами античної міфології, були дуже популярні у творчості діячів Відродження.

Етапи епохи Відродження [Італійське (Проторенесанс, Раннє, Високе, Пізнє) та Північне Відродження). Література епохи (Данте Аліґ'єрі, Ф. Петрарка, Дж. Боккаччо]. «Титани» Високого Відродження (Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Мікеланджело Буонарроті). Інші великі творці епохи (Мазаччо, Ботічеллі, Донателло, Брунелески, Джорджоне, Тиціан, Дюрер, Босх та інші).

Матеріальна культура доби, друкарський верстат І. Гутенберга – початок інформаційної революції. Початок доби Великих географічних відкриттів – розширення кругозору та можливостей для експансії європейців.

Вплив культури Відродження на українську культуру цього часу не визначаючий, він не створив єдиної системи світоглядних і мистецьких уподобань, але деякі елементи чітко присутні.

З 1460-х рр. починаються спроби друкування кириличним шрифтом (Ш. Фіоль), але справжній початок вітчизняного друкарства пов'язаний з ім'ям І. Федорова («Апостол» 1574 р., «Острозька Біблія»). На середину XVII ст. в Україні було 25 друкарень. Більша частина книг, які тоді з'являлися, мали релігійний характер. Найбільш відомим перекладом Священного писання, який був зроблений у XVI ст. є так зване Пересопницьке Євангеліє.

2. Втрата самостійної державності (загибель Галицько-Волинського князівства) з 1340-х рр. привела до розподілу українських територій між сусідніми країнами. Більша частина

українських земель підпала під владу Литви, де вони мали досить великий рівень автономії приблизно до середини XV ст., тобто знаходилися у статусі латентної державності. Але з 1380 –х рр. починається поступовий процес всебічного зближення Литви та Польщі, який пройшов досить довгий та складний шлях до повного державного об'єднання в Річ Посполиту у 1569 р. у результаті підписання Люблінської унії. Наслідками Люблінської унії для українського населення стало посилення феодальної експлуатації та подальше закріпачення (Третій Литовський статут) селянства, а у результаті підписання Берестейської церковної унії (1596 р.) розпочинається процес масового покатоличення та переслідування православної церкви. З кінця XV ст. починається різносторонній вплив Москви на українські землі, постійні московсько-литовські війни, приєднання частини українських земель до Москви. З цього ж часу починаються постійні грабіжницькі напади кримських татар, яких підтримувала Османська імперія. В силу різних причин йде поступове формування запорозького козацтва.

Освіта на українських землях. Можливість здобути початкову освіту надавали церковнопарафіяльні школи, які були досить розповсюджені. Більш високий рівень навчання надавали монастирські школи. Невелика частина русинів продовжувала здобувати освіту у європейських університетах. Вихідці з України, які стали відомими європейськими вченими та освітянами (Ю. Котермак (Дрогобич), П. Кордован, Мартин).

Архітектура залишається середньовічною. Для захисту від ворогів, передусім турок та татар, створюється велика кількість замків, у фортеці перебудовуються монастирі та церкви. Продовжується інтенсивний пошук у культовій архітектурі. Удосконалюється кам'яне зодчество (храм П'ятниці у Чернігові XIV ст.).

Продовжується розвиток іконопису. Високого рівня досягло мистецтво ілюстрування рукописів (Київський псалтир 1397 р.).

3. Підписання Люблінської та Берестейської уній викликали неоднозначну реакцію українців. З одного боку, йде процес колонізації та покатоличення української аристократії, з іншого боку організується та посилюється спротив польському тиску з боку православного духовенства, міщанства та козацтва. Саме дії запорозьких козаків під керівництвом гетьмана П. Конашевича-

Сагайдачного у 1610-х рр. сприяли відродженню православної церкви в Україні, та показали, що козацтво поступово перебирає на себе функції нової еліти – захисника українського народу. Головне завдання вітчизняної культури цієї доби полягало у захисті основ самобутності українського народу в умовах перебування під владою інших держав. Передусім це стосується напруженого періоду другої половини XVI ст., коли в українських землях під владою Речі Посполитої загострилася боротьба навколо положення православної церкви.

Стосовно освіти на території України особливе місце серед навчальних закладів займає Острозька Академія, яка була заснована у 70-х рр. XVI ст. князем Костянтином Острозьким, а також діяльність єзуїтських закладів освіти.

В умовах наступу католицизму та тиску Польської держави наприкінці XVI ст. з'являються православні братства у містах, які стали осередками збереження православ'я та української ідентичності. При них створюються братські школи, перша – у Львові (1585 р.). З 1615 р. створюється Київська братська школа. У результаті об'єднання Київської та Лаврської братських шкіл утворився Києво-Могилянській колегіум.

У роки після Берестейської церковної унії велике значення мала полемічна література, на сторінках якої українці, православні та уніати, захищали свою віру та свій вибір. Найбільш відомі полемісти – Г. Смотрицький, І. Вишенський, М. Смотрицький.

Тестові завдання до семінару №4

1. Яка країна вважається батьківщиною культури епохи «Відродження»?

- а) Франція;
- б) Нідерланди;
- в) Італія;
- г) Англія.

2. Вихованцем Острозької колегії, першого навчального закладу вищого ступеня в Україні був гетьман:

- а) Дм. Вишневецький;
- б) П. Сагайдачний;
- в) Б. Хмельницький;

г) І. Мазепа.

3. Першим підручником з вітчизняної історії для населення України, Білорусії та Росії вважають:

а) «Синопис» (авторство приписують І. Гізелю);

б) «Хроніку» (Ф. Прокоповича);

в) «Краткое описание о козацком малороссийском народе...» (П. Симоновського);

г) «Четї Мінеї» І. Галятовського.

4. Хто заснував Київську братську школу:

а) П. Сагайдачний;

б) П. Дорошенко;

в) П. Могила;

г) С. Наливайко.

5. Хто з українських вчених був ректором Болонського університету:

а) Ю. Котермак (Дрогобич);

б) П. Кордован;

в) Ш. Фіоль;

г) Мартин.

Семінар №5. Культура запорозького козацтва

План

1. Традиції та звичаї українського козацтва.
2. Освіта в житті козаків. Школи на Запорозькій Січі.
3. Релігія та церква в духовному житті запорозького козацтва.
4. Козацьке мистецтво (живопис, кобзарство, усна творчість).

Теми рефератів

1. Умови формування культури українського козацтва.
2. Культурно-освітня діячі – вихідці з козацького середовища.
3. Козацька тема в літературі та образотворчому мистецтві.
4. Характерництво - невід’ємна риса образу козака-воїна.
5. Музеї Запоріжжя – осередки пам’яті про культуру запорозького козацтва.

Література

1. Абрамович С. Культурологія : навчальний посібник / С. Абрамович та ін. – К., 2005.
2. Бокань В. Культурологія : навч. посіб. для студ. вуз / В. Бокань – К., 2000.
3. Гаврюшенко О. Історія культури : навчальний посібник / О. Гаврюшенко та ін. – К., 2004.
4. Подольська Є. Культурологія : навчальний посібник / Є. Подольська та ін. – К., 2005.
5. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства / Ю. Фігурний – К., 2004.

1. Козацька доба привертала увагу багатьох письменників, істориків, археологів, педагогів різних часів та народів, оскільки багатовіковий козацький визвольний рух зумовив унікальне явище не лише східнослов'янської, а й світової культури.

Для унормування життя вживалося звичаєве козацьке право, яке склалося в XV – сер. XVI ст., і за яким козаки були рівними перед законом. Писаних кодексів чи правових збірників у них не було. Характерною рисою звичаєвого права запорожців була його обрядовість. Різноманітна, змістовна й образна, вона надавала звичаєвому праву життєвості й публічності; викликала увагу до судового процесу й співучасть у ньому не тільки безпосередньо зацікавлених осіб, але й громадськості; сприяла збереженню в народній пам'яті звичаєвих норм; засвідчувала правильність вживання звичаїв і підносила правотворчість народу. У Запорізькій Січі існували різні види покарань. Студентам бажано з'ясувати, за які саме злочини передбачалися певні види покарань.

Виходячи з сутності основних рис козацтва, ігровий елемент невіддільний від козаків – носіїв пасіонарного козацького духу, яким і в побуті і на війні весь час доводилось опинятися в непередбачуваних обставинах, так що саме життя мало для них, значною мірою, ігровий характер. Згідно з давньою традицією, поділ угідь, насамперед мисливських та риболовних, здійснювався за жеребом, оскільки угіддя були нерівноцінні як за родючістю, так і за наближенням до небезпечних сусідів – татар. Після вирішення важливого економічного питання козацьке товариство переходило до виборів політичного

(сучасною мовою) керівництва – козацької старшини, які теж були цілком усталеним драматичним дійством, яке рідко обходилося без ускладнень і іноді завершувалось справжніми сварами, бійками, заворушеннями сіроми.

Жили козаки в куренях, зроблених із хмизу і обмазаних глиною, вкритих від дощу очеретом чи кінськими шкурами. Тими, хто жив у куренях, управляли курінні отамани. Це була нижча ланка командного складу козацтва. Війни та суворе життя виробили в низових козаків своєрідний аскетичний погляд на життя, зневагу до комфорту й розкоші, повагу до дружби, побратимства, мужності, стійкості та презирство до смерті.

Багато відомостей про життя та культуру запорозьких козаків можна почерпнути з літописів, де йшлося, головним чином, про війни та походи, громадське та культурне життя; писали літописи самі козаки. Козацька старшина, що здобувала освіту і вдома, і в іноземних університетах, здійснила переворот у літописанні – перехід від літописів до наукових історичних творів. Козацькі літописи, як різновид історичної прози, відображали ідеологію козацької держави. Проаналізуйте найвідоміші козацькі літописи (літопис Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка).

2. Бурхливі політичні події не загальмували розвиток української культури й освіти, важливий внесок до якої зробили й школи, засновані в Запорозькій Січі. Перша школа на Січі, відкрита у 1576 р., слугувала зразком для виникнення осередків освіти на всій території козацьких вольностей. Січова школа існувала при церкві Святої Покрови, розташованій на території Запорозької Січі. Вона складалася з двох відділів: в одному вчилися ті юнаки, що готувались до паламарів і дияконів – у цьому відділі було завжди 30 учнів. Крім цього існував відділ молодиків, де вчилися сироти, хрещеники козацької старшини та інші діти (їх було близько 50), яких навчали грамоті, співу та військовому ремеслу. До січових шкіл хлопчиків приводили батьки. Головним учителем був ієромонах. У таких школах на високому рівні навчали музиці, співу та інших мистецтв. При таких школах існував відділ співаків. З часом він виокремився в школу “вокальної музики та співу”. Тут вивчали також латину, пітику, арифметику, риторику, геометрію, географію, астрономію, військову справу.

Монастирська школа існувала при Самарсько-Миколаївському монастирі і виникла 1576 р., в якій під керівництвом ієромонаха молодь навчалась грамоті, молитвам, Закону Божому й письму. Церковнопарафіяльні школи існували при приходських церквах і охоплювали запорозьких козаків, які жили в паланках по слободах, хуторах, зимівниках. Деякі з таких шкіл культивували ще й вокальну музику та церковний спів. Подібні школи були на Січі та в паланках. Особливої уваги заслуговують школи джур, які продовжували традиції сімейного виховання. При відповіді на питання, доцільно визначити особливості підготовки джурів. Школи в Запорозькій Січі існували на кошти батьків. За вивчення букваря батьки платили від 50 копійок до 1 карбованця, Часослова – до 5 карбованців. У духовному житті молоді козацькою педагогікою відводилась особлива роль лицарській честі і лицарській звитязі. Кожен молодий козак прагнув розвинути в собі ці шляхетні якості. Великий виховний вплив на дітей мали різноманітні види духовного мистецтва (декоративно-ужиткове, музичне, танцювальне, вишивання тощо) та фольклорне виховання (пісні, думи, легенди, перекази, балади, прислів'я, приказки тощо). Вони були пройняті вільнолюбним козацьким духом, пізнавально-виховним потенціалом національної символіки. Підсумовуючи питання, студентам бажано визначити особливості системи виховання в Запорозькій Січі.

3. У світосприйманні запорозького козацтва, що формувалось упродовж кількох століть, поєдналися елементи ортодоксального православ'я, українського розуміння християнства, пережитків язичницьких вірувань і оригінальних релігійних поглядів, що виникли в самому козацькому середовищі. З обранням королем Сигизмунда III релігійна ситуація для православних значно змінилася. Уряд Речі Посполитої, а слідом за ним і польська шляхта стали вважати православ'я нижчою релігією, чинити перешкоди будівництву православних церков, культовим відправам. У 1596 р. рішенням Брестського собору була ліквідована православна церковна ієрархія. Це викликало опозиційну реакцію з боку православних священиків, письменників і полемістів. Але найбільшу небезпеку для уряду Речі Посполитої становило козацтво, яке вже в 1596 р. під час повстання на чолі з Северином Наливайком громило маєтки прихильників унії, проголосивши гасло захисту православ'я. Козацтво проявило себе захисником православної віри і навесні 1610 р., перешкоджаючи

спробам митрополита Іпатія Потія схилити київське духовенство до унії і підкорити собі місцеві церкви. З цього часу захист православ'я для запорожців став означати захист тих прав і свобод, на які вела наступ польська шляхта. Належність до православної християнської конфесії була головною умовою прийняття до братства козаків-запорожців. Для релігійності запорозького козацтва було притаманне шанобливе ставлення до деяких християнських святих і до ікон. На Запорожжі був дуже поширений культ Покрови. Згідно з легендою, що записана до «Житія Андрія Юродивого», під час наступу мусульман у Влахернському храмі з'явилася Богородиця в оточенні святих. Вона вийшла з царських воріт, зняла амфор і покрила ним присутніх, врятувавши від смертельної небезпеки. Ще задовго до заснування Нової Січі, в 1659 р. запорожці заснували на Чортотлицькій Січі церкву на честь Покрови Богородиці. На гроші запорожців були споруджені Трахтемирівський та Межигірський монастирі, де козаки заліковували свої рани і хвороби та доживали віку. Крім того, студенти можуть самостійно знайти інші відомості про опікування церковними справами з боку козацтва.

Дотримуючись православних обрядів, січове козацтво, коли збиралося для прийняття їжі у своїх куренях, спочатку молилося, а потім вже починало їсти. Після їжі козаки знов молилися, вклонялися отаману і один одному, дякували кухарю за те, що нагодував. У той же час у молитвах, які козаки читали перед вживанням їжі, вони благословляли горілку, рибу, щербу, тетерю, галушки. На Великдень на Запорожжі розговлялись крашанками й пасками. У той же час інколи відсутність яєць козаки компенсували вареними раками.

4. Розглядаючи козацький живопис, необхідно зауважити, що в Україні поширилася традиція виконання ікон у стилі «Запорозької Покрови»: на іконах поруч із козаками зображувалися також військові клейноди запорожців. Світський живопис того часу відтворений у народних картинах із зображенням козака Мамає, які прикрашали тоді кожному селянську й козацьку хату. Студентам потрібно розповісти про символіку подібних зображень. Кобзарство ввібрало в себе звичаї традиції співців військових дружин Київської Русі і відіграло велику роль у формуванні українського етносу. Найяскравішим виразом творчого духу народу в XVI – XVII ст. були думи. Їх виконували мандрівні кобзарі в дні ярмарків чи релігійних свят, у козацьких таборах, на сільських майданах. В основному ці великі за розміром

віршовані оповіді висвітлювали дві проблеми, болючі для українського суспільства пограниччя: боротьба з турками й татарами та опір утискам шляхти. З часом відбулася трансформація кобзарства: від співців вузько станових інтересів козацтва до співців усієї України, усього українського народу – і своєрідно вилилася в середині XIX ст. в творчості Великого Кобзаря – Тараса Шевченка. Студентам треба навести приклади українських пісень і дум козацької доби.

Значну частину корпусу українського фольклору становлять численні казки, легенди, перекази про песиголовців, вовкулаків, перевертнів тощо. Образ козака-характерника сформувався під впливом залишків стародавнього загальноіндоевропейського культу воїна-звіра (воїна-вовка). Враховуючи схожість казок, легенд та переказів про вовків, перевертнів у різних балто-слов'янських народів і їх давнє місцеве коріння, можна вважати, що українське козацтво не запозичило їх від сусідів, а прийняло у спадок від культури Київської Русі. Про це свідчить безперервність розвитку образу воїна-звіра в українській міфології від язичницьких часів, через культуру Київської Русі, до пізнього середньовіччя. Міцність та спадкоємність зв'язків козацької міфології з духовною традицією княжих дружин X-XII ст., що були різновидом ранньосередньовічних ватаг європейських лицарів, вказує на глибокий генетичний зв'язок українського козацтва з військовою лицарською європейською культурою.

Наслідуючи високорозвинену та своєрідну культуру Київської Русі, українська культура розквітла та зміцніла в державі запорозьких козаків. Саме життєвість її основних рис забезпечила українському народу можливість за тяжких умов соціального й національного гноблення під владою іноземних держав зберегти свою національну гідність. Завдяки козацтву Запорозької Січі український народ вижив духовно, розвинувся як великий слов'янський народ, один з найбільших у Європі.

Тестові завдання до теми №5

1. Належність до якої конфесії вважалася необхідною умовою прийняття до козацького братства?

- а) уніатської;
- б) православної;
- в) католицької;

г) мусульманської.

2. Який релігійний культ був найбільш поширений на Січі?

а) Миколи Чудотворця;

б) Георгія Переможця;

в) Покрови Пресвятої Богородиці;

г) Святого Михайла.

3. У супроводі якого інструмента виконувалися козацькі думи й танці?

а) барабана;

б) кобзи (бандури);

в) литавр;

г) сурм.

4. Який легендарний козак став героєм улюбленого сюжету живопису ?

а) Мамай;

б) Голота;

в) Залізняк;

г) Сірко.

5. Кобзарі це:

а). музиканти, які об'єднувались у співочі братства – цехи;

б). співаки, творці і зберігачі народного епосу;

в). автори козацьких літописів;

г) козацькі іконописці.

Семінар №6. Українська культура XVII – XVIII ст.

План

1. Розвиток освіти в Україні XVII-XVIII ст.

2. Доба «козацького» бароко. Культурницьке меценатство українських гетьманів.

3. Господарський та культурний побут (місто і село).

4. Внесок українців в державницьку та культурну спадщину Російської імперії.

Теми рефератів

1. Григорій Сковорода – видатний український просвітителі і філософ.

2. Календарні свята та обряди українців.
3. Досягнення української наукової думки у др. пол. ХУІІ – ХУІІІ ст.
4. Бароко в українському образотворчому мистецтві.
5. Особливості розвитку українського театру та музики у ХУІІІ ст.

Література

1. Українська та зарубіжна культура / за науковою редакцією Л.Є. Дещинського. – Львів, 2005.
2. Культура і побут населення України / під редакцією В.І. Наука. – К., 1993.
3. Макаров А.М. Світло українського бароко / А.М. Макаров. – К., 1997.
4. Ісаєвич Я. Перші українські академії / Я. Ісаєвич // Київська старовина. – 1998. – № 6.
5. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура : курс лекцій / М.В. Кордон. – К., 2003.

1. При розгляді першого питання студентам необхідно з'ясувати в яких політичних та соціально-економічних умовах відбувався розвиток української культури і освіти безпосередньо, упродовж ХУІІ-ХУІІІ ст. Слід зазначити, що цей період характеризувався постійною боротьбою проти соціального і національного поневолення поляками, а також зростаючим наступом російського царизму.

Студенти повинні розглянути розвиток і становище початкової освіти, яка була представлена церковно-приходськими, монастирськими, братськими, козацькими полковими школами. Необхідно охарактеризувати середні навчальні заклади – колегіуми у Чернігові, Харкові та Переяславі.

Особливу увагу треба приділити розвитку вищої освіти, осередками якої були Львівський університет (відкритий у 1661 році) і Києво-Могилянська Колегія, яка в 1701 році була перетворена в академію. Необхідно визначити роль київського митрополита П. Могили і гетьмана І. Мазепи у розвитку вищої освіти. Студентам треба з'ясувати, чому саме Києво-Могилянська академія стала центром українського культурного і наукового життя у ХУІІІ ст.

Необхідно більш детально зупинитися на висвітленні навчального процесу в академії – на які цикли поділялося навчання, які предмети вивчали студенти. Окремо треба охарактеризувати професорсько-викладацький склад академії (С. Яворський, Й. Кроковський, Ф. Прокопович, Й. Галатовський, Ю. Кониський, С. Ласкоронський), які зробили б честь кожному західноєвропейському університету, згадати відомих випускників, зокрема Г. Сковороду. Слід окреслити значення Києво-Могилянської академії в історії України, а також причини її занепаду в кінці ХУІІІ ст.

Важливо наголосити, що розповсюдження освіти сприяло поширенню бібліотек та книгодрукування, розвитку науки. Крім бібліотек Києво-Печерської Лаври і Києво-Могилянської академії існувало багато приватних, що свідчить про високий культурний рівень української еліти.

2. Починаючи розгляд другого питання, слід сказати, що кінець ХУІІ - початок ХУІІІ ст. вважається золотим віком українського мистецтва та архітектури. Це час розквіту українського бароко, що виникло унаслідок поєднання місцевих багатовікових традицій та європейського бароко. Студентам потрібно визначити характерні ознаки цього стилю, а також три етапи у розвитку (ранній – друга половина ХУІІ - початок ХУІІІ ст., зрілий – 20-50 рр. ХУІІІ ст., завершальний – друга половина ХУІІІ ст.).

Необхідно з'ясувати, чому українське бароко називають «козацьким» або «мазепинським». Козацтво було носієм нового художнього смаку, чимало відомих творів архітектури та живопису було створено на замовлення козацької старшини. Окремо слід приділити увагу культурницькій діяльності гетьмана І. Мазепи, зусиллями якого було побудовано 12 церков і відреставровано біля 20. Інтенсивно розбудовувався Батурин, який в 1669-1708 рр. був гетьманською резиденцією. Меценатська діяльність І. Мазепи торкнулася і освіти – він допомагав Києво-Могилянській академії, опікувався книжковою справою, мав власну велику бібліотеку.

Справу будівництва та реставрації храмів вели інші гетьмани – І. Самойлович, І. Скоропадський, Д. Апостол, К. Розумовський, представники багатой козацької старшини, полковники В. Кочубей, М. Миклашевський, К. Мокієвський, П. Герцик, І. Мирович, М. Борохович, Г. Галаган, Я. Лизогуб.

При відповіді на питання студентам доречно і бажано використовувати ілюстративний матеріал із зображеннями найбільш відомих пам'яток архітектури (церковні та цивільні споруди) і мистецтва - Успенський собор Києво-Печерської лаври, Церква Всіх Святих Києво-Печерської лаври, Андріївська церква в Києві, Покровський собор у Харкові, Троїцький собор у Чернігові, собор св. Юра у Львові.

Певну увагу необхідно приділити пам'яткам світського будівництва – як будинкам гетьманської старшини, так і адміністративним спорудам, багато з яких побудовано в стилі українського бароко. Студенти повинні знати видатних архітекторів українського бароко – Г. Шеделя, С. Ковніра, І. Григоровича-Барського, М. Юрасова.

3. Наприкінці ХVII-ХVIII ст. відбуваються значні зміни у сфері побутової культури. Студентам треба розповісти про вдосконалення сільськогосподарських та ремісничих знарядь праці, появу нових засобів пересування, використання нових матеріалів при будівництві житла. Важливо виділити економічні чинники, які сприяли цим змінам. Певну увагу треба приділити формі планування і забудові українських міст і містечок. Вивчаючи традиційне житло, необхідно визначити його відмінності в різних регіонах України, описати інтер'єр української хати.

Цікаво дізнатися про ярмарки та найкращі неповторні товари кожної історичної області: Опішня – керамічний розписний посуд, Харків – килимки, Охтирка – парусні тканини, Богодухів – вишивані кожухи, Лохвиця – прикраси.

Побут завжди був відзеркаленням суспільних процесів, що яскраво простежується в одязі представників різних верств населення. Необхідно описати зовнішній вигляд українців того часу, зокрема, козацької верхівки, козаків, духовенства, міщан та селян, жіночий одяг. При цьому студентам важливо використовувати наочні матеріали етнографічного характеру.

Вивчаючи побут українців, важливо звернути увагу на кулінарію, яка визначалася традиційними землеробськими та тваринницькими продуктами: смажили мало, більше варили і пекли, їли обов'язково гаряче і варили двічі на день. Особливо любили рибу та борошняні страви – вареники, галушки. Студентам варто згадати

традиційні українські страви, що існують в сучасній українській кухні. У зв'язку з цим доречно розповісти про український посуд.

Говорячи про побут, студентам необхідно прослідкувати зміни у традиційній формі організації сільського населення – громаді (общині). Треба підкреслити, якщо на Правобережній та Західній Україні громада поступово втратила своє значення в XVII-XVIII ст., то на Лівобережжі вона продовжувала існувати. З чим пов'язані ці процеси?

Зазнає змін і первинна ланка суспільства – сім'я, що була осередком господарського та духовного життя. Студентам треба з'ясувати в чому полягали ці зміни і з чим вони пов'язані.

4. На початку викладення заключного питання важливо відмітити, що освіта, наука, церква та мистецтво в Україні в ХУІІ – початку ХУІІІ ст. розвивалися в загальноєвропейському руслі, що стало взірцем для сусідньої Московської держави.

Необхідно підкреслити, що Києво-Могилянська академія на початку ХУІІІ ст. була своєрідною кузнею кадрів не тільки для церкви, але й сприяла піднесенню освіти, науки і культури як України, так і Російської держави. Вагомий внесок у здійснення реформ Петра І належить вихованцям академії Ф. Прокоповичу, С. Яворському, Г. Кониському, П. Величковському. Петро І запрошував багатьох випускників академії до Росії, де вони були організаторами та вчителями різних шкіл, займали місця архімандритів, єпископів, призначалися на світські посади (перекладач Г. Полетика), перебували на державній службі (міністри П. Завадовський, О. Безбородько), співаками та керівниками хорових капел.

Говорячи про внесок українців у становлення освіти Російської держави, студентам треба сказати, що основними ініціаторами створення Слав'янолатинської академії у Москві у 1701 році стали С. Полоцький і С. Яворський. 21 з 23 ректорів Московської академії та 95 із 125 її професорів здобули освіту у Києво-Могилянській академії.

Яскравими фактами впливу українців на церковні справи Росії можуть стати призначення С. Яворського місцеблюстителем патріаршого престолу, згодом помічником Петра І у проведенні церковної реформи, а з 1721 року президентом Синоду, в якому майже всю верхівку займали українці.

При цьому студентам необхідно наголосити про негативний момент такого впливу, а саме – грабування царизмом розумових сил України.

Загальні висновки семінару повинні підтвердити дійсно високий рівень української культури другої половини XVII – XVIII ст. та її розвиток у руслі загальноєвропейської культури.

Тестові завдання до семінару №6

1. Архітектором Андріївської церкви у Києві став:
 - а) І. Григорович-Барський;
 - б) Б. Растреллі;
 - в) Б. Меретіні-Мердерер;
 - г) Г. Шедель.
2. Києво-Могилянська Колегія отримала статус академії за часів гетьманування:
 - а) І. Самойловича;
 - б) К. Розумовського;
 - в) І. Мазепи;
 - г) Д. Апостола.
3. Квартальна форма планування поселення переважала:
 - а) на Правобережжі;
 - б) на Півночі України;
 - в) на Заході України;
 - г) на Півдні України.
4. Першим президентом Синоду Православної російської церкви став:
 - а) Ф. Прокопович;
 - б) С. Яворський;
 - в) С. Полоцький;
 - г) П. Могила.
5. Найвизначніший учений-енциклопедист України XVIII ст.:
 - а) Ф. Прокопович;
 - б) С. Полоцький;
 - в) С. Яворський;
 - г) Г. Сковорода.

Семінар №7. Українська культура XIX – поч. XX ст.

План

1. Освіта та наука – важливі фактори культурно-національного відродження на українських землях.
2. Нові тенденції в розвитку архітектури, скульптури, живопису.
3. Зародження української національної музики та театру.

Теми рефератів

1. Т. Шевченко та його особливе місце в українському образотворчому мистецтві XIX ст.
2. Архітектурні пам'ятники Києва XIX ст.
3. «Театр корифеїв» на Єлисаветградщині.
4. М. Лисенко – основоположник української національної музики.
5. М. Пимоненко – співець природи і народного побуту України.

Література

1. Історія світової культури / під заг. ред. М.В. Дєдкова. – Запоріжжя: Дике поле, 2009. – С. 261 – 284.
2. Історія світової та української культури : підручник для вищ. закл. освіти / В.І. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. – К., 2002.
3. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура. Курс лекцій / М.В. Кордон. – К., 2002.
4. 100 знаменитих людей України / В.М. Скляренко, Т.М. Харченко, О.Ю. Очкурова, І.А. Рудичева. – Харків: Фоліо, 2005.
5. Хорошевский А. 100 знаменитых символов Украины / А. Хорошевский. – Харьков: Фолио, 2008.

1. При підготовці до семінару студентам доречно згадати, що в кінці XVIII ст. українські землі були поділені між Російською та Австро-Угорською імперіями. В наслідок колонізаторської політики Російського царизму було остаточно ліквідовано автономію України, яку за станом було зведено до звичайної російської провінції. Жорстока русифікаторська політика царату спрямовувалась на нівелювання української національної культури: були часи, коли заборонялося не лише говорити, а і співати рідною мовою (згадаймо

Валуєвський циркуляр 1863 р. і Емський указ 1876 р.). До аналогічних заборонних заходів вдавався і австрійський уряд в Галичині, Закарпатті, Буковині.

Але слід розуміти, що незважаючи на це розвиток капіталізму, промисловості, банківської справи, торгівлі збільшували потреби в освічених і кваліфікованих працівниках і це стимулювало розширення мережі навчальних закладів і кількість учнів у них. На поч. XIX ст. були затверджені такі типи шкіл: парафіяльні, повітові, губернські (гімназії), ліцеї, університети.

Студентам потрібно звернути увагу на те, що у культурній сфері існувала класова поляризація, що значно затримувала духовний розвиток трудового населення. Система шкіл в Україні не охоплювала навчанням усіх дітей шкільного віку. За даними на середину 40 років XIX ст., у Київській, Волинській, Подільській, Чернігівській, Полтавській губерніях з населенням понад 7 млн. осіб було близько 10 тис. учнів, причому 70% з них становили діти дворян, чиновників купецтва. Нестача приміщень, підручників, низька матеріальна забезпеченість не сприяли нормальній роботі навчальних закладів.

Значні зміни в освіті сталися у 80-х рр: була значно підвищена плата за навчання, обмежено доступ до гімназій євреям, у 1887 р. видано документ, відомий під назвою «циркуляра про куховарчиних дітей», який зобов'язував директорів гімназій утримуватися від прийому до їхніх закладів дітей прислуги, дрібних крамарів тощо. Царський уряд посилив наступ на автономні права університетів і взяв під пильний контроль їхнє внутрішнє життя. Студентам необхідно пояснити, які історичні події привели до таких негативних змін в освіті.

Треба пам'ятати і про успіхи в галузі освіти та науки: зародження жіночої середньої освіти, збільшення кількості гімназій двох типів, формування мережі середньої та вищої спеціальної освіти. Історичним успіхом стало заснування університетів: Харківського (1805 р.), Київського (1834 р.), Новоросійського в Одесі (1865 р.), Чернігівського (1875 р.) Університети стають центрами науки, де працювали кращі вчені: В. Каразін, Т. Осиповський, М. Остроградський, І. Вернадський, М. Ващенко-Захарченко, І. Мечніков, М. Костомаров, Д. Багалій, І. Срезневський, М. Максимович. В яких галузях науки вони прославились?

2. При вивченні другого питання слід зробити наголос на тому, що в пер. пол. XIX ст. в архітектурі та образотворчому мистецтві утвердився новий художній напрям – класицизм, що ґрунтувався на античних традиціях. Цей період характеризувався особливо активною забудовою міст України. Найбільш планомірно будівництво велося в нових містах, заснованих наприкінці XVIII ст.: Маріуполі, Катеринославі, Миколаєві, Одесі, Херсоні, Севастополі. На зміну архітектурі дворянських садиб приходить архітектура міських ансамблів. Бурхливе будівництво зумовило розквіт монументальної скульптури. Надзвичайно цінною особливістю монументального мистецтва цього періоду було досягнення синтезу скульптури й архітектури. Особливу увагу студентам слід звернути на забудову Києва. Слід пам'ятати, що в архітектурі України переважав еkleктизм - суміш елементів різних стилів.

Майстерність і талант українського народу виявився у створенні палацово-паркової архітектури, зокрема таких пам'ятників як палац Розумовського в Батурині, парк «Олександрія» на березі Росі у Білій церкві, палац Галагана у с. Сокиринці на Чернігівщині, парк «Софіївка» в Умані.

Розвивалася й монументальна скульптура, що до речі більше, ніж інші види мистецтва залежала від смаків і вимог замовника, і тому демократичні тенденції розвивалися повільніше. Яскравим свідченням цього є пам'ятники – київському князю Володимирі Великому (1853 р., скульптори В. Демут-Маліновський, П. Клодт, архітектор К. Тон), Богдану Хмельницькому в Києві (1888 р., скульптор М. Мікешин, архітектор Ніколаєв), О. Пушкіну в Одесі (1888 р., скульптор Полонська, архітектор Васильєв), І Котляревському в Полтаві (1903 р., скульптор Л. Позен, архітектор О. Широв), М. Гоголю в Полтаві (1915 р., скульптор Л. Позен). Великий внесок у розвиток монументальної скульптури зробив Іван Мартос (пам'ятники Мініну і Пожарському у Москві, А.-Е. Рішельє в Одесі).

В українському живописі чітко окреслились і набули специфічних ознак усі жанри: портретний, історичний, пейзажний, побутовий. Але слід зазначити, що переважна більшість українських митців не була майстрами якогось одного жанру, а володіла багатьма із них.

У першій половині XIX ст. живопис збагачується демократичною українською тематикою. Художники вперше детально

зупиняються на народних типажах і яскравих особистостях з народної маси. Українська тематика активно розробляється не тільки власне українськими художниками (А. Мокрицьким, І. Сошенком, В. Яненком, Г. Васьком), а й росіянами, що певний час жили й працювали в Україні – І. Рєпін, В. Тропінін, К. Павлов, М. Сажин, В. Штернберг. Особливе місце в українському образотворчому мистецтві XIX ст. посідає творчість Т. Г. Шевченка. Вихований на традиціях класицизму, він поступово переходить до реалізму, одним з перших починає змальовувати життя та побут селянства («Циганка-ворожка», «Селянська родина», «Катерина»).

Необхідно запам'ятати, що реалістичний метод було покладено в основу всієї художньої культури середини і другої половини XIX ст. Величезне значення для розповсюдження реалізму мала діяльність Товариства пересувних художніх виставок (1871р.) в Росії. Товариство організувало художні виставки не тільки в містах Російської імперії, а й в Україні – Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі. Живописцями, які проводили демократичні традиції в Україні були К. Трутовський, Л. Жемчужников, І. Соколов, М. Пимоненко, М. Івасюк, О. Мурашко. Видатними майстрами пейзажу стали С. Василівський, В. Орловський. Отже, українське мистецтво набуло чітко окреслених національних ознак і водночас залишалося невід'ємною складовою загальноєвропейського культурного простору.

3. Починаючи обговорення третього питання, треба підкреслити, що становлення української національної музики припадає на першу половину XIX ст. і що джерелом її розвитку була народна пісенна творчість. У XIX ст. продовжували побутувати землеробські пісні календарного циклу, а також колядки, веснянки, колискові, весільні. Широкою популярністю користувалися пісні-романси, а особливо пісні кобзарів. (А. Шут, О. Вересай). Значну роль в розповсюдженні музичного мистецтва відігравали кріпацькі театри й оркестри, які діяли у маєтках українських поміщиків (XVIII – пер. пол. XIX ст.). Слід зазначити, що осередками розвитку музичної культури були також освітні заклади.

У другій половині XIX ст. активізувалось діяльність з вивчення і популяризації української пісенної спадщини. Відомими збирачами фольклору були Л. Українка, М. Вовчок, М. Загорська, М. Заньковецька. В Україні, як і в Росії та Західній Європі, важливу національно-просвітницьку роль відігравала опера. Доречно згадати,

що першу українську оперу «Запорожець за Дунаєм» створив композитор С. Гулак-Артемовський. Прем'єра опери відбулася в 1863 р. в Петербурзі, а на українській сцені – 1884 р.

Студентам особливу увагу необхідно звернути на творчість М. Лисенка, талановитого композитора, піаніста, диригента, педагога та громадського діяча, творця національного напрямку української музики. Композитор збагатив майже всі жанри української музики (опери «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Наталка-Полтавка», «Енеїда», «Ноктюрн» та ін.).

Українська музика XIX – поч. XX ст. розвивалася під впливом західноєвропейської і особливо російської музичної культури. Доречно було б назвати імена відомих російських композиторів, які сприяли піднесенню музичного мистецтва в Україні.

Далі треба відзначити, що всупереч офіційній політиці царизму до високого інтелектуального рівня піднялися українська драматургія й театр. З'являється багато драматичних творів на українську тематику. Назвіть відомих драматургів та згадайте їх основні твори.

На поч. XIX ст. виникають перші постійні професійні театри в Полтаві та Харкові. В становленні Полтавського театру велику роль відіграв І. Котляревський, який саме для цього театру написав п'єси «Наталка-Полтавка», «Москаль-чарівник».

Одним з засновників Харківського театру був Г. Квітка-Основ'яненко. Великий успіх мали його соціально-побутові комедії «Сватання на Гончарівці» і «Шельменко-денщик».

Своєрідною театральною столицею України було м. Єлисаветград (сучасний Кіровоград). Там М. Старицький, М. Кропивницький, брати Тобілевічі, М. Заньковецька стали одним з перших українських професійних діячів, які створили те, що нині метафорично іменують «театром українських корифеїв». При вивченні театрального життя бажано проаналізувати несприятливі умови, в яких відбувалося становлення українського театру.

У Галичині в пер. половині XIX ст. українського театру не було: тут діяв театр німецький і польський. Український професійний театр в Галичині виник 1864 р. у Львові при культурно-освітньому товаристві «Руська бесіда».

І на завершення обговорення робимо висновок, що загалом український театр другої половини XIX ст. досяг глибокої народності,

національної своєрідності, змістовності, великої критично-викривальної сили і високої художньої довершеності.

Тестові завдання до семінару №7

1. Що таке вертеп?
 - а) кукольна вистава;
 - б) назва танка;
 - в) художня виставка;
 - г) народне свято.
2. Комедії «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» написав драматург:
 - а) М. Старицький;
 - б) Г. Квітка-Основ'яненко;
 - в) І. Котляревський;
 - г) І. Карпенко-Карий.
3. М. Кропивницький, брати Тобілевичі заснували перший професійний український театр в місті:
 - а) Полтаві;
 - б) Харкові;
 - в) Єлисаветграді;
 - г) Києві.
4. Яка з цих п'єс належить Тарасу Шевченку?
 - а) «Наймичка»;
 - б) «Маруся Богуславка»;
 - в) «Наталка Полтавка»;
 - г) «Назар Стодоля».
5. Якого університету не було в Україні в XIX ст. ?
 - а) Харківського;
 - б) Київського;
 - в) Катеринославського;
 - г) Новоросійського.

Семінар №8. Українська культура радянського періоду (1918 – 1991 рр.)

План

1. Український «ренесанс» 20-х років XX ст. Становлення української літератури, театру, кінематографу, живопису та архітектури в радянському просторі.
2. Українська освіта та наука радянської доби.
3. Особливості української культури епохи тоталітаризму.
4. “Шестидесятники” як культурний феномен епохи.
5. Проблеми культурного розвитку України в 70-80-і роки XX ст.

Теми рефератів

1. Перші кроки українського кінематографу.
2. Триумф і трагедія «українського авангарду».
3. Прояви «культу особи» Й.Сталіна в творах провідних українських митців XX ст.
4. Зв’язки митців-«шістидесятників» з дисидентськими організаціями.
5. Українські радянські письменники і поети запорізького краю.

Література

1. Історія світової культури / під заг. ред. М.В. Дедкова. – Запоріжжя, 2009.
2. Касьянов Г. Українська інтелігенція в русі опору 1960 - 80-х років / Г. Касьянов. – К., 1995.
3. Меднікова Г.С. Українська і зарубіжна культура XX ст. / Г.С. Меднікова. – К., 2002.
4. 100 знаменитих людей України / В.М. Скляренко, Т.М. Харченко, О.Ю. Очкурова та інші. – Харків, 2005.
5. Українська та зарубіжна культура: навч.посібник / За ред. М. Заковича. – К., 2000.

1. Починаючи підготовку до семінарського заняття студенту слід розуміти, що культурному «ренесансу» в УСРР 20-х рр. сприяв недовгий період національної державності у формі УНР та Української держави, а також проваджувана КП(б)У в цей час політика коренізації («українізації»). Багато хто з видатних культурних діячів Радянської України (М.Грушевський, О.Вишня, П.Панч, В.Сосюра, О.Довженко та інші) починали свої наукові і

мистецькі кар'єри за лаштунками «буржуазних» національних урядів, вже пізніше перейшовши до табору радянської влади.

Зверніть увагу, що з початком кампанії «українізації» починається і розквіт новітньої української літератури. Виникають спілки письменників («Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ тощо), в українській літературі отримують розвиток небачені раніше жанри і стилі, такі як символізм (ранній П. Тичина, Є. Плужник), футуризм (М. Семенко), пригодницький роман (М.Трублаїні), наукова фантастика (Ю.Смолич, В.Владко). Виникає «група неокласиків» (М. Зеров, М. Драй-Хмара, М.Рильський), які вважали, що Україна належить до європейського культурного простору і тому їх зусиллями вперше налагоджується систематична робота з перекладу творів світової літератури. Далі слід наголосити на великий вплив на творчу молодь 20-х рр. поглядів письменника М.Хвильового. Як неофіційний ідеолог «ВАПЛІТЕ» він виступив проти засилля в пролетарській літературі відвертого примітиву, і кинув гасло «Геть від Москви!», яке хоч і мало на увазі лише необхідність культурної переорієнтації на «психологічну Європу», проте врешті-решт коштувало письменнику життя.

Переходячи до історії театрального мистецтва новітньої доби варто зазначити, що Л.Курбас (1887-1937 рр.) та Г.Юра (1888-1966 рр.) справедливо вважаються творцями нового українського театру, реформування якого здійснювалося як на основі народності (Г.Юра), так і шляхом епатажних мистецьких експериментів (Л.Курбас). Створене останнім мистецьке об'єднання «Березіль» виховало низку акторів і режисерів-експериментаторів, творчість яких часом діставала абсолютно протилежну оцінку театральних критиків.

Студент повинен звернути увагу, що у 20-30-і роки як самостійний вид мистецтва постав український кінематограф, що звернув на себе увагу низки міжнародних кінофестивалів завдяки творчості О.Довженка (1894 - 1956 рр.). Поставлені ним фільми «Арсенал», «Звенигора», «Щорс» та ін. увійшли до світової кінокласики завдяки новаторським технікам кінозйомки та непритаманій західному кінематографу образності кінокартин. Зокрема, фільм «Земля» (1930р.) міжнародним журі Брюссельського кінофестивалю в 1958 р. був названий серед 12 найкращих фільмів усіх часів і народів. В цей же час на території України (в Одесі та Києві) були побудовані павільйони одних з найбільших у Європі кіностудій.

Вивчаючи тему, важливо розуміти, що цей період позначений злетом музичної культури. Уперше в історії України було створено національні театри опери та балету (Харків, Київ, Одеса), консерваторії, театри музкомедії. Такі українські колективи, як хорова капела «Думка», Державний ансамбль українського народного танцю П.Вірського, Державна капела бандуристів, Український державний симфонічний оркестр дістали небачену раніше можливість довготривалого гастролювання теренами СРСР. В цей час, у широкому діапазоні (від обробки народних пісень до створення оперної української музики) працювали видатні композитори – К. Данькевич, Б. Лятошинський, Л. Ревуцький та інші.

Далі треба зупинитися на вивченні здобутків тогочасного образотворчого мистецтва (М. Бойчук, І.Іжакевич, М. Самокиш, О. Шовкуненко, М. Приймаченко). Наостанок студенту слід звернути увагу на розвиток архітектури, яка в цей час була представлена як спорудами в українському національному стилі (комплекс будівель псевдокозацького бароко Української сільгоспакадемії, Центральний залізничний вокзал Києва тощо), так і західноєвропейського конструктивізму.

2. Відбираючи матеріали для підготовки відповіді з другого питання, слід пам'ятати, що у сфері народної освіти радянській владі дістався важкий спадок. Близько 70 % дорослого населення України було неписьменним. Тому одним з найбільш вражаючих досягнень радянської культурної політики стала кампанія по ліквідації неучтва. Протягом 20-х -30-х рр. завдяки діяльності «лікнепів» кількість неписьменних скоротилася до 25%, а в повоєнний час була практично ліквідована. Ініційована, а потім і власноруч згорнута, комуністами кампанія «українізації» передусім вплинула на освіту, вже другим своїм темпом породивши спалах культурного життя і ріст небажаної для правлячої верхівки національної свідомості.

Студент повинен розуміти, що плани побудови соціалізму вимагали від ВКП (б) створення нової школи на засадах безоплатної і обов'язкової освіти. Викладіть зміст радянської шкільної реформи 1932 р.

Далі слід проаналізувати вплив на розвиток науки та освіти подій Другої світової війни. Вони, особливо німецька окупація, надовго зупинили розвиток освіти в Україні. Проте відразу після її

визволення, у рекордно стислі строки було відновлено мережу ВНЗ та шкіл, хоча значна кількість цих закладів, особливо у селі, розмішувалася в малопристосованих для занять приміщеннях. В цей час у школах республіки працювала плеяда видатних педагогів-новаторів, таких як В.Сухомлинський, Г. Нестеренко, І.Ткаченко. Простежте зміни в освітній системі у 50-70 рр. та визначте її особливості.

При цьому, студентам слід розуміти, що в умовах тоталітарного режиму процес навчання та виховання молоді був у край заполітизованим, освіта страждала від формалізму, гонитви за показниками. Однак, як би критично ми сьогодні не оцінювали ті часи, заради об'єктивності не можна не визнати, що за радянської влади Україна напрочуд швидко змогла пройти шлях від неписьменності до цілковитої писемності та обов'язкової середньої освіти. При чому, за якістю середньої освіти, ні в чому не поступаючись європейським країнам.

Студентам необхідно розуміти причини державної підтримки в УРСР наукових досліджень умовами наукового протистояння з Заходом. Вже у 1921 р. було схвалено положення, згідно з яким Українська академія наук, створена за часів гетьманату (1918 р.), визнавалася найвищою науковою установою республіки. До того ж, її назва – Всеукраїнська Академія наук (ВУАН), задекларувала намір об'єднати її в рамках усіх науковців краю. Яких видатних науковців 30-40 рр. Ви знаєте?

Торкаючись питання про досягнення української науки, слід зауважити, що попри постійне, часом некваліфіковане втручання у наукове життя партійних чиновників, а іноді і репресії, українські вчені зробили велику кількість вражаючих винаходів та відкриттів, на висвітленні яких студентам варто зупинитися більш детально. Назвіть основні наукові винаходи та розробки 50-60-х рр. Разом з цим студентам не слід забувати і про негативні явища в науці даного періоду («лисенківщина», боротьба з «вейсманістами-морганістами»).

Завершуючи виклад другого питання, потрібно розповісти про те як науковими колективами УРСР було видано ряд фундаментальних праць з історії України, археології, літератури та мистецтва, які, втім, не одержали однозначного позитивної оцінки наукової громадськості.

3. При розгляді третього питання, треба звернути увагу, що з кінця 20-х років ідеологічний і політичний тиск на «українство» з боку тоталітарного сталінського режиму стає майже неприхованим. В цьому місці студентів варто дати розгорнуте тлумачення поняття «тоталітаризм», а також зауважити, що з початку 30-х років розвиток національно-культурного руху був істотно загальмований, а потім і зведений нанівець. Починаються переслідування тих, хто уособлював «українізацію», а в більш широкому сенсі процес пробудження національної свідомості українців.

Говорячи про розвиток радянської культури сталінської доби треба звернути увагу на головні принципи її побудови: заідеологізованість та стилеву одноманітність. Школа, в тому числі вища, перетворюється на знаряддя партійної політики. Починається процес знищення пам'яток «старої культури», зокрема релігійних. Натомість повсюдно встановлювалися монументи комуністичних теоретиків та вождів. Розпочинається притаманна імперській культурній політиці неприхована уніфікація і русифікація всіх сфер суспільного життя.

Протягом 30-х років за фальшивими звинуваченнями були засуджені та розстріляні сотні українських митців. Цей факт дає можливість відчутти сутність неофіційної назви цього явища – «розстріляне Відродження». Під гаслом боротьби з «буржуазним націоналізмом» та соціальним «шкідництвом» відбувся справжній погром української культури. Переслідування наукової та творчої інтелігенції набуло характеру масового терору. Завершити розгляд цього питання доречно вказівкою на те, що історія української культури 20-30-х років дає переконливі приклади як жертвового служіння її ідеалам, так і соціального конформізму.

Продовжуючи підготовку питання, слід розуміти, що події Другої світової війни змусили народ консолідуватись у боротьбі проти агресора й визначили на певний час провідну проблематику української радянської культури, яка дістала з цим новий поштовх для розвитку. Патріотичні почуття народу знайшли своє відображення в творах П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, М. Бажана, Ю. Яновського. Значного розвитку в роки війни набуває документальне кіно. Кінохроніка в цей час зробила, можливо, навіть більше, ніж ігровий кінематограф, в чому велика заслуга О.Довженка, що в 1943 р.

створив еталонні документальні фільми «Битва за нашу Радянську Україну» та «Перемога на Правобережній Україні».

Також слід підкреслити, що післявоєнна художня культура сталінської доби була надто тенденційна, ідеологічно заангажована - це був час розквіту в мистецтві стилю соціалістичного реалізму. В архітектурі ж став переважати своєрідний еклектичний стиль, який отримав назву «сталінського бароко». В цьому місці доречним було б заслухати реферат про прояви «культу особи» в творах провідних українських митців («Пісня про Сталіна» М.Рильського тощо).

4. Починаючи виклад питання, студенту варто зазначити, що після смерті Й.Сталіна починається період «хрущовської відлиги» (1956-1961 рр.) - переходу від тоталітарного до авторитарного соціалізму, під час якого покращилися умови для розвитку національної культури. Критика «культу особи» поклала край «сталініані» у мистецтві. З музеїв, виставок, галерей вилучалися притаманні їй полотна та скульптури. Першим на нову ситуацію зреагували письменники, які виступили з низкою абсолютно «неможливих» раніше творів, таких як автобіографічна повість О.Довженка «Зачарована Десна», чи психологічний роман Г.Тютюнника «Вир».

Серед населення зріс інтерес до української мови та культури, історії свого народу. Саме у цей період книжки українською мовою складала найбільший відсоток від усіх опублікованих в Україні книг за всю її історію – 49% (1960 р.). Проте головним наслідком «відлиги» було формування генерації молодих українських письменників, поетів, публіцистів, художників, кінематографістів, так званих «шістдесятників», які в нових обставинах і новими методами продовжили розвиток української культури. «Шістдесятники» представлені поетами: Л.Костенко, В.Симоненком, І.Драчем, М.Вінграновським; письменниками: О.Гончаром та Є.Гуцалом; літературними критиками: І.Дзюбою, Є.Сверстюком; кіномитцями: С.Параджановим, О.Осікою, Ю.Ілленком. Саме в цей час у світовому кінознавстві з'являється поняття «українського поетичного кіно». Твори молодих митців з великими труднощами пробивали собі шлях на сторінки журналів і книг, але користувалися популярністю серед молоді, поширюючись у численних рукописах. Саме з цього часу беруть початок українські позацензурні видання - «самвидав». Під час

підготовки відповіді студентам було б корисним ознайомитися з кількома зразками творчості «шістдесятників».

Також, необхідно зупинитися на особистісній характеристиці «шістдесятників» та їх зв'язках з тогочасними дисидентами. Практично проти всіх «шістдесятників» після їхнього короткочасного яскравого дебюту почалося цькування з боку влади. Одних було змушено до мовчання, деякі зламалися психологічно, інших було надовго ув'язнено та вражено у громадянських правах.

5. При розгляді п'ятого питання студент має розповісти про те, що новий етап у розвитку радянської культури почався з закінченням «відлиги» в середині 60-х рр. В Україні він остаточно оформився з приходом на пост Першого секретаря ЦК КПУ В.Щербицького (1972-1988 рр.). 70-і – початок 80-х років характеризувалися повільним масовим підвищенням рівня і якості життя, в цей час сформувалась сучасна урбаністична культура України. Однак, поряд з цим, для нового республіканського керівництва стало притаманним нехтування проблемами розвитку української мови та культури. Поширювалась теза про стирання національних відмінностей, особливо мовних, про «зближення і злиття націй». Так теоретично обґрунтовувалась чергова хвиля русифікації багатонаціонального СРСР. Розкриваючи тему, треба сказати, що українська мова почала поступово зникати з офіційного вжитку. Надалі престижним вважалося вживання російської мови, а розмова українською – своєрідним плебейством. Більше 50% українських театрів ставили вистави російською мовою. Репертуар кінотеатрів теж на 99% був російськомовним.

Зверніть увагу й на те, що й за умов ідеологічного диктату та поширення денационалізованої масової культури українські митці не здавалися на поталу долі. Шедевром вважається віршований роман Л. Костенко «Маруся Чурай» (1980 р.), що в яскравих образах змальовує епоху Б.Хмельницького. Українська література у 70-80-ті рр. поповнюється творами письменників О. Гончара («Тронка», «Циклон»), М.Стельмаха («Чотири броди», «Дума про тебе»), П. Загребельного («Диво»), В.Земляка («Лебедина зграя»), Р. Іваничука («Мальви»), Ю. Мушкетика («Яса»).

Так як в українській культурі єдиним правильним методом продовжував визнаватись соціалістичний реалізм, то новаторство у кінематографії, музиці, образотворчому й театральному мистецтві важко пробивало собі дорогу. На 1970 - 1980-ті рр. припадав пік

творчості скульптора і етнографа І. Гончара, майстрів сцени та кіно І.Миколайчука та Б.Брондукова, трагічно загиблого молодого композитора В. Івасюка та ін. Нових барв набула у 1970-80-ті рр. музика І.Шамо, М.Скорика. Є.Станкевича. Широкою популярністю серед слухачів користувалися виконавці масової естрадної пісні С.Ротару, В.Зінкевич, Н.Яремчук. Саме в 70-80-і рр. мав місце «золотий час» українського футболу, коли ФК «Динамо» (Київ), патронований особисто В.Щербицьким, став гегемоном радянського футбольного чемпіонату.

Характеризуючи даний період розвитку, підкресліть, що з другої половини 80-х рр. розпочався підбурений політикою «перебудови» процес відродження історичної пам'яті, повернення культурної спадщини попередніх поколінь.

Завершуючи розгляд теми, слід вказати, що в Україні тільки з кінця 80-х рр. почався процес подолання наслідків тоталітаризму. Цікаво, що саме українські літератори стали першою опозицією владі в українському радянському суспільстві. Зрештою оновлення національної культури у другій половині 1980-х рр. здійснювалося переважно у руслі протесту проти ідеологічної регламентації культурного життя та переорієнтації на загальнолюдські цінності світової культури Цей етап в історії української культури XX ст. нерозривно пов'язаний з майбутнім відродженням національної державності.

Тестові завдання до семінару №8

1. Який культурний заклад називався «лікнепом»?

- а) пересувний фельдшерський агітаційний пункт;
- б) нижча технічна школа в роки нової економічної політики.
- в) короткотермінові курси для неписьменного дорослого населення;
- г) музей історії РКП (б).

2. Який з фільмів О.Довженка було на Брюссельському кінофестивалі 1958 року, віднесено до дванадцяти кращих фільмів всіх часів та народів?

- а) «Земля»;
- б) «Поема про море»;
- в) «Звенигора»;

г) «Арсенал».

3. Який видатний вчений очолив першу Українську академію наук?

а) М.Грушевський;

б) Б. Патон;

в) В.Вернадський;

г) О. Лятошинський.

4. В якому стилі живопису працювала видатна народна художниця Марія Приймаченко?

а) сюрреалізму;

б) примітивізму;

в) абстракціонізму;

г) соціалістичного реалізму.

5. Які українські футболісти були нагороджені «Золотими м'ячами» УЄФА як кращі гравці світу у відповідному сезоні?

а) Валерій Лобановський та Леонід Буряк;

б) Олег Блохін та Ігор Беланов;

в) Олексій Михайличенко та Віктор Чанов;

г) А. Шевченко та А. Мілевський.